

**Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Навчально-науковий інститут філології
Кафедра фольклористики**

**СЕМІОТИКА ЗВУКУ В МАГІЧНО-САКРАЛЬНИХ ТЕКСТАХ І
МІФОЛОГІЧНИХ УЯВЛЕННЯХ**

Кваліфікаційна робота
освітнього ступеня «бакалавр»
студентки 4 курсу бакалаврату
освітньої програми
*«Етнокультурологія з поглибленим вивченням
іноземної мови»*,
спеціальності – 034 Культурологія
Катерини Олександрівни КЕЧЕДЖІ
Науковий керівник:
д.філол.н., доц. Олеся НАУМОВСЬКА

«Допущено до захисту»
Протокол засідання
кафедри фольклористики
№ ___ від «___» _____ 2024 року
завідувачка кафедри _____ (підпис)
д.філол.н., доц. Олеся НАУМОВСЬКА

КИЇВ
2024

АНОТАЦІЯ

Робота присвячена дослідженню семіотики звуку в магічно-сакральних текстах і оказіональних обрядах української культури. Актуальність теми обумовлена необхідністю збереження культурної спадщини, розуміння символічного значення звукових елементів у ритуалах та обрядах, їх ролі у формуванні культурної ідентичності. Об'єктом дослідження є звукові практики у магічно-сакральних текстах і ритуалах. Предметом дослідження є семіотичні та символічні значення звуку у цих текстах і ритуалах. Метою роботи є виявлення і аналіз семіотичних функцій звуку в магічно-сакральних текстах та оказіональних обрядах українців.

Робота складається з трьох розділів. У першому розділі розглядаються теоретичні аспекти дослідження семіотики звуку в народній культурі. Описуються методологічні підходи до вивчення семіотики звуку. Розкривається роль звуку в контексті народної культури, його значення у ритуалах, обрядах та формуванні культурної ідентичності.

У другому розділі аналізується звук в магічно-сакральних текстах. Розглядається, як крик, шепіт, спів, ритуальний шум, використовуються для створення сакрального простору і захисту від небезпеки. Вивчається ритуальне мовчання як засіб апотропеїчного захисту.

Третій розділ присвячений міфологічним уявленням щодо звукового простору. Розглядаються інтерпретації голосів тварин, їх значення у народних уявленнях та ритуалах. Аналізується звуковий портрет нечистої сили, акустичні стереотипи поведінки міфологічних персонажів та їх значення у фольклорі.

Для досягнення мети роботи було використано такі наукові методи: структурно-семантичний та функціональний аналіз, етнографічний метод, феноменологічний, герменевтичний, когнітивний, лінгвістичний та прагматичний підходи.

Висновки роботи демонструють, що звук є засобом комунікації, передачі інформації, магічного впливу і символічного значення. Звукові модуляції

відіграють ключову роль у ритуалах і обрядах, забезпечуючи захист простору і учасників ритуалів. Висвітлюється значення інтерпретатора у розшифровці звуку.

Ключові слова: культурологія, семіотика, прагматика, система знаків, ритуал, звук.

ABSTRACT

The study is dedicated to the research of the semiotics of sound in magical-sacred texts and occasional rituals of Ukrainian culture. The relevance of the topic is due to the necessity of preserving cultural heritage, understanding the symbolic significance of sound elements in rituals and ceremonies, and their role in forming cultural identity. The object of the research is the sound practices in magical-sacred texts and rituals. The subject of the research is the semiotic and symbolic meanings of sound in these texts and rituals. The aim of the study is to identify and analyze the semiotic functions of sound in the magical-sacred texts and occasional rituals of Ukrainians.

The work consists of three chapters. The first chapter examines the theoretical aspects of researching the semiotics of sound in folk culture. It describes the methodological approaches to studying the semiotics of sound and reveals the role of sound in the context of folk culture, its significance in rituals, ceremonies, and the formation of cultural identity.

The second chapter analyzes sound in magical-sacred texts. It explores how shouting, whispering, singing, and ritual noise are used to create sacred space and protect against danger. The study examines ritual silence as a means of apotropaic protection.

The third chapter is devoted to mythological representations of the sound space. It considers interpretations of animal voices, their significance in folk beliefs and rituals. It analyzes the sound portrait of evil spirits, the acoustic stereotypes of the behavior of mythological characters, and their significance in folklore.

To achieve the aim of the study, the following scientific methods were used: structural-semantic and functional analysis, ethnographic method, phenomenological, hermeneutic, cognitive, linguistic, and pragmatic approaches.

The conclusions of the work demonstrate that sound is a means of communication, information transmission, magical influence, and symbolic meaning. Sound modulations play a key role in rituals and ceremonies, ensuring the protection of space and participants. The importance of the interpreter in decoding the sound is highlighted.

Key words: cultural studies, semiotics, pragmatics, system of signs, ritual, sound.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ СЕМІОТИКИ ЗВУКУ В ТРАДИЦІЙНІЙ НАРОДНІЙ КУЛЬТУРІ	8
1.1 Історія та теорія дослідження семіотики.....	8
1.2 Методологічні підходи до вивчення семіотики звуку в традиційній народній культурі.....	12
1.3 Поняття і характеристика звуку в контексті народної культури, семіотичні особливості звуку та його роль у формуванні культурної ідентичності	15
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ЗВУКУ ЯК ЗНАКУ В МАГІЧНО-САКРАЛЬНИХ ТЕКСТАХ ТА ОКАЗІОНАЛЬНИХ ОБРЯДАХ.....	20
2.1. Звук в апотропеїчній магії.....	20
2.2 Ритуальне мовчання як різновид апотропеїчної поведінки.....	23
РОЗДІЛ 3. МІФОЛОГІЧНІ УЯВЛЕННЯ УКРАЇНЦІВ ЩОДО ЗВУКОВОГО ПРОСТОРУ	27
3.1 Оноματοпея. Звуки тварин в системі народних уявлень.	27
3.2 Звуковий портрет нечистої сили.	29
ВИСНОВКИ.....	38
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	41

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Актуальність дослідження культури через призму знакових систем зумовлена потребою відновлення, організації, реконструкції фольклорних текстів, конструктивного розгляду ритуалів і обрядів в структурі уявлень світу українців з подальшою можливістю міжкультурних обмінів та досліджень. Інтерпретація звуку як знаку в ритуалах та обрядах розкриває глибші аспекти і значення текстів, які виступають культурним кодом народу. Дослідження прагматики усного слова дає можливість розкрити його вплив на психіку та світосприйняття народу.

Мета роботи: дослідити семіотику звуку в магічно-сакральному фольклорі та оказіональних обрядах українців.

Відповідно до мети визначено такі **завдання** дослідження:

- Ознайомитися із теоретико-методологічними аспектами досліджень семіотики звуку,
- Визначити фольклорні тексти та обряди, що репрезентують ґрунтовне значення звуку як знаку для передачі інформації;
- Окреслити сферу значень певних звуків, ритміко-інтонаційних засобів та організації тексту в обрядах та ритуалах;
- Проаналізувати вплив ритуальної мови та звуку на людей, сили природи, оточуюче середовище.

Об'єкт дослідження: зразки магічно-сакральних текстів, зокрема замовлянь, заклинань, шептань, молитов, голосінь, а також оказіональні обряди та народні уявлення про взаємодію голосу з навколишнім середовищем.

Предмет дослідження: звукові модуляції в промовлянні магічно-сакральних текстів, звуки та шуми в обрядах та ритуалах.

Методи дослідження: Для вирішення поставлених завдань була використана система загальнонаукових та спеціальних емпіричних і теоретичних методів дослідження такі як структурно-функціональний метод, що дозволяє розкрити роль знаку в різних сферах народної культури. Метод аналізу було

застосовано на етапі дослідження підходів до класифікації знаків, а також при розгляді фольклорних текстів та ритуалів і присутніх в них звукових модуляцій. Інформаційно-семіотичний метод був використаний при розгляді звуку як частини знакової системи в обрядах, ритуалах та фольклорних текстах. Прагматичний метод дозволяє розглянути звук в різних комунікативних ситуаціях та розкрити роль суспільства в розшифровці звуку як знаку.

Структура роботи: кваліфікаційна робота ОС «бакалавр» складається зі вступу, трьох розділів, кожен із яких містить підрозділи та висновки, загальних висновків, списку використаних джерел (44 позиції) та додатків.

Загальна кількість сторінок — 44, з них — 40 основної частини.

У першому розділі розглядається історія та теорія дослідження семіотики як науки про знаки, починаючи від витоків семіотики в античній філософії, до сучасних дослідників. Розкриті такі поняття як основні концепції та типи знаків у семіотиці (знаки-ікони, знаки-індекси, знаки-символи), семантичний трикутник Готлоба Фреге, теорія знака Чарльза Морріса та основні семіотичні школи. Також описуються різні підходи до вивчення семіотики звуку, включаючи структурно-семантичний, функціональний, порівняльно-історичний та ін. Так само розкривається роль звуку в контексті народної культури, його значення у ритуалах, обрядах та формуванні культурної ідентичності.

У другому розділі зосереджуємося на аналізі звукових елементів у магічно-сакральних текстах та okazіональних обрядах. Розглядаються звукові модуляції такі як крик, шепіт, інтонування, що застосовуються для створення сакрального простору і захисту від небезпеки. Також розглядаються принципи апотропеїчної магії такі як протиставлення «того» і «цього» світу, застосування ритуального мовчання як нульового знаку в системі, а також принципи римування, повтору і перерахування у магічних текстах.

Третій розділ присвячено міфологічним уявленням українців про звуковий простір. Розглядаються інтерпретації голосів тварин, їх значення у народних уявленнях та ритуалах, а також використання ономапопеї або звуконаслідувань. Досліджуються голоси тварин як сигнали та провісники подій, а також їх магічна

сила. Аналізується звуковий портрет нечистої сили, акустичні стереотипи поведінки міфологічних персонажів, їх звукові характеристики та значення у фольклорі.

У Висновках підсумовано основні результати дослідження.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ СЕМІОТИКИ ЗВУКУ В ТРАДИЦІЙНІЙ НАРОДНІЙ КУЛЬТУРІ

1.1 Історія та теорія дослідження семіотики

Семіотика як наука про символи і знаки сформувалася на межі XIX-XX ст. та об'єднала в собі різні підходи до вивчення систем комунікації. Основоположниками сучасної семіотики слід вважати Фердинанда де Соссюра, швейцарського лінгвіста, засновника структуралізму, та Чарльза-Сандерса Пірса, американського філософа, логіка, які паралельно висунули свої погляди на вчення про знаки. Проте, час античної філософії можна розглядати як початок формування історії семіотики, де Платон, досократики та софісти розглядали природу знаків та мови. «Августин, здається, був першим мислителем, який висловив ідею *signum* (знака) як універсального інструмента або засобу, на основі якого здійснюється повідомлення [*communication*] будь-якого виду чи рівня». [10, с. 164]. А *seme-*, як корінь терміна «семіотика», має грецьке походження.

Ф. де Соссюр розглядав семіотику як діадичну (двоскладову) систему, що складається з «означника» (фр. *Signifiant*) та «означуваного» (фр. *Signifié*). Дослідник виділив основні риси знаку, такі як арбітрарність (відсутність природнього зв'язку між означником і означуваним) та лінійність (означник розгортається в часі). Також він розрізняв синхронний та діахронний підходи до вивчення мови. При синхронному підході мова вивчається в конкретному часовому проміжку, тоді як діахронний підхід використовується для аналізу змін в мові з плином часу. Проте «Дуалізму позначення і позначеного бракувало третьої частинки, за допомогою якої знак (незалежно від того, чи його основа переважно випадкова чи зумовлена) підлягає перетворенню у своїй підставі спочатку в об'єкт, а тоді — в інші знаки. Потрібно врахувати динамічні процеси зв'язку семіозу культури із семіозом природи і побачити активність одного у поширенні іншого в нарощуваній спіралі взаємодій.» [10, с. 170]. У своїй праці «Детальна логіка» Ч. Пірс пише про категорію «трисутності», що є основою його

поглядів на семіотику. Тобто, він виокремлює інтерпретанта як важливий аспект тріадичних відношень, адже слова мають бути інтерпретовані кимось, щоб бути визначеними як знаки. Так само, він розглядає семіотичні конструкти в різних контекстах та говорить про значення досвіду в розшифровці знаків. Цікавим є його приклад поняття «батько» в побудові семіотичних конструктів: «Слово «батько» розуміється завше ширше, ніж просто термін, який указує на наявність у певної особи чоловічої статі батьківських прав. За цим словом стоїть цілий соціальний інститут, який певною мірою делегує ці права певній особі за певних обставин. «Батько» не просто слово, а семіотична побудова, наповнена значеннями про вік, стосунки із жінкою (частіше дружиною), приналежність до певного роду, наявність у батька власних батьків, а отже, у дітей потенційно є дідусі та бабусі, між ними існують різні взаємини, переживання, комунікації тощо. Цей далеко не вичерпний опис наповнює значеннями і сенсом семіотичний конструкт у соціальному, культурному, історичному та часовому контексті.» [23, с. 25-26].

Також Ч. Пірс запропонував три основні типи знаків:

- Знаки-ікони (знаки, що відображають об'єкт, мають фізичну з ним схожість);
- Знаки-індекси (знаки, що мають причинний зв'язок з об'єктом);
- Знаки-символи (знаки, які не мають подібності з об'єктом, а мають значення, встановлене за домовленістю).

Також можна виділити штучні знаки, тобто ті, які були створені людиною і мають домовлене значення та природні знаки, які виникають природним чином і мають причинно-наслідковий зв'язок означника і означуваного. Важливим є концепт «Нульового знаку», тобто відсутність певного знаку в системі, що також несе за собою інформацію.

Семантичний трикутник Готлоба Фреге також став революційним кроком щодо класичної семантичної моделі, що включає знак (означник) та предмет (означуване). Г. Фреге вводить ще один аспект: сенс (концепт). Тобто, знак корелює з предметом не на пряму, а опосередковано, через перспективу сенсу.

Чарльз Вільям Моріс, американський філософ, розглядав семіотику, виділяючи три основні аспекти: семантику (розглядає знакові системи та знаки як спосіб вираження означуваного та сенсу), синтактику (вивчає відношення між знаком та його змістом) та прагматику (вивчає відношення між знаковими системами та інтерпретаторами, знаки як спосіб взаєморозуміння між певними групами людей).

Засновник Тартусько-Московської семіотичної школи, Юрій Лотман зробив значний внесок у семіотику культури. Він розглядав культуру як семіотичну систему і аналізував культурні тексти як складні знакові системи, що містять багатопланові значення. Його роботи зосереджувалися на аналізі текстів, літературних творів та інших культурних артефактів у контексті їх семіотичної структури.

Роман Якобсон досліджував функції мови і знаків у комунікації, підкреслюючи їх роль у передачі інформації і емоцій. Він розробив теорію комунікаційних функцій, що включає референційну, емотивну, конативну, фатичну, метамовну та поетичну функції. Його роботи значно вплинули на розвиток лінгвістичної семіотики.

Італійський семіотик, Умберто Еко досліджував семіотику масової культури, інтерпретацію текстів і роль знаків у суспільстві. Його роботи "Відкритий твір" і "Трактат з загальної семіотики" стали класичними в цій галузі. У. Еко підкреслював важливість контексту у формуванні значення знаків і текстів.

Французький теоретик кіно, Крістіан Метц застосував семіотику до аналізу кінематографічного тексту, розглядаючи фільм як складну знакову систему. Його дослідження допомогли зрозуміти, як візуальні та звукові елементи кіно створюють смисли та впливають на глядача.

Французький соціолог і культуролог, Жан Бодріяр досліджував роль знаків у сучасному суспільстві споживання, розвиваючи концепцію симулякрів і симуляцій. Він вивчав, як медіа та інші форми комунікації створюють ілюзії реальності, які заміщують справжній досвід.

Більш відомий своїми роботами в літературній семіотиці, Роланд Барт також звертався до аналізу музичних текстів і ролі звуку у створенні смислів. Його роботи показують, як музика може нести культурні та ідеологічні значення.

Таким чином, можна виокремити такі основні семіотичні школи:

- Тартусько-московська семіотична школа. Напрямок в семіотиці, що розвивався в 1960-1980 рр. Заснована Ю. Лотманом, вона об'єднувала науковців з кафедри російської літератури Тартуського університету, Москви, Риги, Єревану, Вільнюса та ін. Представники цієї школи розглядали культуру як вторинну моделюючу структуру, що побудована на основі мови, аналізували культурні тексти з перспективи знакових систем.
- Празька школа функціональної лінгвістики. Один із напрямків структуралізму, що існував в 1926-1952 рр. Ця школа включала західноєвропейських та російських вчених, що працювали в тісному зв'язку і дали подальший розвиток положенням Ф. де Соссюра щодо концепції мови. Також розвинула теорію мовного союзу (подібність в розвитку суміжних мов).
- Американська семіотика. Основною мірою, розвивалася під впливом таких науковців як Ч. Морріс і Ч. Пірс. Зосереджувалась на синтаксичних, семантичних та прагматичних аспектах знаків.

В Україні семіотика розвивалась під впливом європейської та російської школи. Значущий вплив мали такі науковці як Ю. Лотман, семіотик, літературознавець, кінознавець, що також розробив поняття «семіосфери» (закритий простір, всередині якого відбуваються комунікативні процеси); Валентин Сильвестров, український композитор, що активно використовував методи семіотики в аналізі музичних творів, а також звертав увагу на символи і знакові системи у своїх композиціях. Українські дослідження семіотики звуку охоплюють дослідження музичного фольклору, ролі звуку в ритуалах і обрядах та інших звукових феноменів. Важливою працею є «Український сакральний фольклор: структура тексту та особливості функціонування» Ігоря Гунчика, яка

включає в себе аналіз магічно-сакральних текстів українського фольклору, акцентуючись на їх звукових та семантичних особливостях. Також ця праця демонструє символічну та комунікативну функцію звуку в українській культурі на прикладі звукових аспектів ритуалів, обрядів і фольклорних текстів таких як замовляння, голосіння, колядки.

1.2 Методологічні підходи до вивчення семіотики звуку в традиційній народній культурі

Вивчення семіотики звуку вимагає застосування різноманітних методологічних підходів. «Дослідження звуку як феномену культури потребує міждисциплінарного підходу, який включає методи етномузикології, фольклористики, культурології та інших суміжних дисциплін» [20, с. 25].

Одним із основних підходів є інформаційно-семіотичний, що трактує феномени культури як складені з допомогою знакових систем «тексти», передбачає вивчення звуку як частини знакової системи культури, а також аналіз його зв'язків з іншими знаками та символами. «семіотичний аналіз дозволяє розглядати звук як знак, який має певне значення в системі культури» [5, с. 207].

Також важливим підходом до вивчення семіотики звуку в культурі є структурно-семантичний аналіз. «структурно-семантичний аналіз дозволяє виявити глибинні смисли та символічне значення звуків у народній культурі» [18, с. 59]. Цей підхід передбачає розгляд звуку як частини цілісної системи культури, а також аналіз його зв'язків з іншими елементами цієї системи.

Іншим методологічним підходом є функціональний аналіз. Як зазначає Л. Іваннікова, «функціональний аналіз дозволяє з'ясувати роль та значення звуку в різних сферах народної культури, таких як обряди, ритуали, вірування тощо» [11, с. 17]. Цей підхід передбачає розгляд звуку не лише як акустичного явища, але й як засобу комунікації та передачі культурної інформації.

Порівняльно-історичний метод також є важливим для вивчення семіотики і семантики звуку. «Порівняльно-історичний метод дозволяє простежити еволюцію семантики звуку в народній культурі, а також виявити спільні та

відмінні риси в звуковій картині світу різних народів» [17, с. 100]. Цей підхід передбачає порівняння звукових явищ у різних культурах та історичних періодах, а також аналіз їх зв'язку з соціокультурними та історичними процесами.

Етнографічний метод також використовується для вивчення семіотики звуку. «Етнографічний метод дозволяє зафіксувати та описати звукові явища в їх природному контексті, а також виявити їх зв'язок з іншими елементами народної культури» [26, с. 147]. Цей підхід передбачає безпосереднє спостереження за звуковими явищами в їх природному середовищі, а також збір та аналіз польових матеріалів.

Таким чином, вивчення семіотики звуку в традиційній народній культурі потребує застосування комплексної методології, яка включає структурно-семантичний, функціональний, семіотичний, порівняльно-історичний та етнографічний підходи. «Комплексний підхід до вивчення звукових явищ у народній культурі дозволяє глибше зрозуміти їх роль та значення в системі культурних цінностей та уявлень народу» [24, с. 184]. Застосування різних методологічних підходів дозволяє всебічно дослідити семіотику звуку в традиційній народній культурі, а також виявити її зв'язок з іншими елементами культури та соціокультурними процесами.

Феноменологічний підхід також може бути застосований до вивчення семіотики звуку. Цей підхід передбачає дослідження суб'єктивного досвіду та переживань людей, пов'язаних зі сприйняттям та інтерпретацією звуків. Феноменологічний аналіз дозволяє зрозуміти, як люди надають значення звукам, які емоції та асоціації вони викликають, як звуки впливають на формування картини світу та самоідентифікацію особистості.

Герменевтичний підхід передбачає інтерпретацію та тлумачення смислів, закодованих у звукових текстах, таких як пісні, казки, легенди тощо. Герменевтичний аналіз дозволяє виявити приховані значення та символічні підтексти звукових повідомлень, зрозуміти їх культурний та історичний контекст.

Психоаналітичний підхід використовується для дослідження несвідомих аспектів сприйняття та інтерпретації звуків у традиційній народній культурі. Цей підхід дозволяє проаналізувати, як звуки резонують з глибинними психологічними структурами та архетипами, як вони активують несвідомі імпульси та бажання, як звукові образи та символи відображають колективне несвідоме та психологічні особливості народу.

Також може бути застосований когнітивний підхід, що передбачає дослідження ментальних процесів та структур, які лежать в основі сприйняття, категоризації та інтерпретації звуків. Когнітивний аналіз дозволяє зрозуміти, як люди обробляють звукову інформацію, як формуються звукові концепти та категорії, як звуки пов'язані з іншими когнітивними доменами, такими як мова, пам'ять, емоції тощо.

Лінгвістичний підхід так само є важливим для дослідження семіотики звуку. Він передбачає аналіз мовних засобів, які використовуються для опису та концептуалізації звуків, а також дослідження зв'язків між звуковими та мовними знаками. Лінгвістичний аналіз дозволяє виявити, як звуки відображаються в лексиці, фразеології, синтаксисі та інших аспектах мови, як мовні категорії та метафори формують сприйняття та розуміння звуків.

При прагматичному підході аналізується, як звуки використовуються в різних комунікативних ситуаціях, які соціальні норми та правила регулюють їх використання, як звуки впливають на міжособистісні стосунки та соціальну взаємодію.

Дискурсивний підхід передбачає аналіз звукових дискурсів, тобто соціально та культурно обумовлених практик виникнення, циркуляції та інтерпретації звуків. Дискурсивний аналіз дозволяє зрозуміти, як звуки функціонують у різних дискурсивних контекстах, як вони відображають міжлюдські відносини, ідеології та культурні цінності.

Мультиmodalний підхід є також релевантним для дослідження семіотики звуку в культурі. Цей підхід передбачає аналіз взаємодії звуків з іншими семіотичними модусами, такими як візуальні образи, жести, рухи тощо.

Мультиmodalний аналіз дозволяє зрозуміти, як звуки інтегруються з іншими засобами комунікації, як вони створюють мультиmodalні тексти, як різні модуси взаємодіють та підсилюють один одного у процесі створення смислів.

Комунікативно-прагматичний підхід може бути використаний для дослідження того, як звуки функціонують у процесі комунікації та взаємодії в культурі. Цей підхід передбачає аналіз звукових актів, тобто цілеспрямованих комунікативних дій, які здійснюються за допомогою звуків. Комунікативно-прагматичний аналіз дозволяє виявити, які комунікативні інтенції та стратегії реалізуються через звуки, як звуки впливають на перебіг комунікації та досягнення комунікативних цілей.

Екологічний підхід може бути застосований до вивчення семіотики звуку в традиційній народній культурі з урахуванням взаємодії між звуковим середовищем та людиною. Цей підхід передбачає дослідження того, як природні та антропогенні звуки впливають на людську діяльність, емоції та добробут, як люди адаптуються до звукового середовища та використовують його ресурси. Екологічний аналіз дозволяє зрозуміти, як звуки формують звуковий ландшафт традиційної культури, як вони відображають екологічні цінності та практики народу.

1.3 Поняття і характеристика звуку в контексті народної культури, семіотичні особливості звуку та його роль у формуванні культурної ідентичності

Роль мови як вербального коду традиційної культури у її відношенні з іншими, невербальними формами здавна перебуває у сфері уваги етнографів та фольклористів. Проте не тільки тексти як продукт мови, а й сама мова на всіх її рівнях, звуковому, граматичному, лексичному може набувати в контексті культури особливих ритуальних функцій і надіятися особливими, культурними сенсами. «Звук у народній культурі є не просто фізичним явищем, а носієм культурної інформації та засобом комунікації між людиною та навколишнім світом» [17, с. 97].

Ритуальна мова може не мати спеціальних формальних або структурних особливостей, що відрізняють її від звичайної, природної, повсякденної мови, і тоді лише її зміст та включення до ритуалу визначає її культурні функції.

На звуковому рівні до специфічних рис ритуального мовлення слід віднести особливий характер голосу, часто навмисну зміну голосу, говоріння високим, низьким, «тонким» чи «товстим» голосом, крик, шепіт, скоромовлення, глосолалії (заум), звуконаслідування (голосів тварин, птахів, дитячої мови тощо), римування, звукові повтори та тяжіння і т.д. Всі ці ознаки особливо характерні для магічних і сакральних текстів.

Ритуальне мовлення має і специфічні граматичні риси. Так, їй властива міфологізація таких суто граматичних категорій, як рід і число, використання їх у магічних цілях, нестандартна прагматика вокативу, займенників, імперативу, дієслівних часів, заперечення. Особливими значеннями можуть наділятися у культурних текстах словотворчі та синтаксичні категорії.

До структури тексту відносяться повтори і тавтологія, читання «задом наперед» (від кінця тексту до початку), читання з запереченням перед кожним словом та деякі інші. Особливу проблему вивчення вербального коду культури становить етнографія та семіотика імені у ритуальних та фольклорних текстах.

Звук є невід'ємною частиною людського життя і відіграє важливу роль у культурі. Як зазначає дослідниця О. Колесник, «звук — це фізичне явище, яке сприймається органами слуху і має здатність впливати на емоційний стан людини» [1, с. 24]. У контексті традиційної народної культури звук набуває особливого значення, оскільки він тісно пов'язаний із ритуалами, обрядами та віруваннями народу. «Культурологія значною мірою розпочиналася як семіотична дисципліна, що працює зі зчитуванням знаків, як вербальних так і невербальних [36, с. 261].

Дослідження семіотики звуку в традиційній народній культурі привертає увагу багатьох науковців. Так, Л. Іваннікова зазначає, що «звук у народній культурі є не лише фізичним явищем, але й носієм певного смислового навантаження» [11, с. 15]. Звук може виступати як засіб комунікації, передачі

інформації та емоцій. У традиційній народній культурі звук часто асоціюється з магічними властивостями і використовується в ритуалах та обрядах. Кожен звук може мати своє специфічне значення, яке формувалося протягом століть і передавалося з покоління в покоління.

Звук у традиційній народній культурі тісно пов'язаний із природою та навколишнім середовищем. Звуки природи, такі як шум вітру, води, спів птахів, відігравали важливу роль у формуванні звукової картини світу. Люди прислухалися до звуків природи, надавали їм особливого значення та використовували їх у своїх ритуалах та обрядах, адже звук відіграє важливе значення в магічних уявленнях та віруваннях народу. Як зазначає В. Давидюк, «Звук у народній культурі часто наділявся магічними властивостями і використовувався в ритуалах та обрядах для впливу на навколишній світ» [9, с. 92]. Люди вірили, що за допомогою певних звуків можна привернути удачу, відігнати злі сили або вплинути на погоду. Наприклад, звук дзвонів використовувався для захисту від злих сил, а звук бубна або сопілки — для викликання дощу.

Звук може мати різні джерела походження. «Джерелами звуку в народній культурі можуть бути людський голос, музичні інструменти, предмети побуту, а також звуки природи» [2, с. 37]. Кожне джерело звуку має своє специфічне значення та використовується в різних контекстах.

Також звук часто використовувався в ритуалах та обрядах, пов'язаних із життєвим циклом людини. «Звук супроводжував людину протягом усього життя, від народження до смерті, і відігравав важливу роль у ритуалах та обрядах, пов'язаних із цими подіями» [18, с. 58]. Наприклад, під час народження дитини використовувалися певні звуки, які мали захистити немовля від злих сил, а під час весільних обрядів звук був невід'ємною частиною ритуалу.

Звук так само пов'язаний із календарними обрядами та святами. «Звук відігравав важливу роль у календарних обрядах, пов'язаних із зміною пір року та сільськогосподарськими роботами» [26, с. 143]. Наприклад, під час свята Купала

люди співали пісні та палили вогнища, а звук вогню мав магичне значення і використовувався для очищення та захисту.

У традиційній культурі звук використовується в медичних цілях. «Звук вважався одним із засобів лікування в народній медицині» [25, с. 79]. Люди вірили, що певні звуки можуть зцілювати від хвороб, знімати біль або покращувати самопочуття. Наприклад, звук дзвонів використовувався для лікування головного болю, звук бджолиного гудіння має заспокійливий та розслаблюючий ефект, а система звуку в заговляннях і апотропеїчних текстах привілеює над лексичною структурою.

Звук також відіграв важливу роль у формуванні національної ідентичності. «Звукова картина світу в традиційній народній культурі є унікальною для кожного народу і відображає його світогляд, цінності та вірування» [5, с. 205]. Через звуки народної музики, пісень та обрядів люди передавали свою культурну спадщину та зберігали свою національну ідентичність.

Звук може слугувати маркером соціального статусу та ідентичності. Певні звуки та музичні інструменти можуть бути пов'язані з конкретними соціальними групами або професіями. Наприклад, в українській культурі бандура асоціювалася з козацтвом та епічною традицією, а сопілка — з пастушою культурою. Також звук може виступати маркером гендерної ідентичності. Певні звуки, музичні інструменти або вокальні техніки можуть асоціюватися з жіночністю або мужністю, відображати гендерні ролі та стереотипи, прийняті в даній культурі. Наприклад, виконавицями голосінь, як правило, виступали жінки, тоді як гра на бандурі або сопілці — переважно чоловіча практика. Семіотичні особливості звуку в традиційній народній культурі можуть відображати також вікову стратифікацію суспільства. Певні звуки та звукові практики можуть бути пов'язані з конкретними віковими групами або етапами життєвого циклу людини. Наприклад, колискові пісні асоціюються з періодом дитинства, а весільні пісні — з переходом до дорослого життя та створенням нової сім'ї.

Також звук нерідко стає об'єктом табування та регламентації. Певні звуки можуть вважатися небезпечними або недоречними в конкретних ситуаціях або в певний час доби. Наприклад, в українській культурі існувала заборона співати веснянки до настання весни, а також співати обрядові пісні поза відповідним ритуальним контекстом.

Висновки до розділу: формування семіотики як науки про знаки і символи можна віднести до межі XIX-XX ст. Основоположниками сучасної семіотики можна вважати Ф. де Соссюра та Ч. Пірса, проте подальші і сучасні дослідження пропонують нові погляди на семіотику, особливо у сфері культури. Вивчення семіотики звуку вимагає застосування різних методологічних підходів, таких як структурно-семантичний, функціональний, порівняльно-історичний, етнографічний, феноменологічний та герменевтичний аналізи. Кожен із цих методів дозволяє дослідникам виявити різні аспекти звукових явищ, їх символічне значення та комунікативні функції в культурі. Звук у традиційній народній культурі має особливе значення, оскільки він тісно пов'язаний із ритуалами, обрядами та віруваннями народу. Звуки природи, музичні інструменти, людський голос — всі ці елементи формують звукову картину світу, що відображає культурні цінності та світогляд народу. Звук може виступати як засіб комунікації, передачі інформації та емоцій, а також мати магичні властивості, що використовуються в ритуалах і обрядах для впливу на навколишній світ і природу. Звук у народній культурі може набувати особливого значення в залежності від контексту і ритуального використання. Звукові практики допомагають зберігати ідентичність спільноти, підтримуючи її зв'язок із минулим і культурною спадщиною.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ЗВУКУ ЯК ЗНАКУ В МАГІЧНО-САКРАЛЬНИХ ТЕКСТАХ ТА ОКАЗІОНАЛЬНИХ ОБРЯДАХ

2.1. Звук в апотропеїчній магії.

Значення будь-якого сакрального тексту розкривається в способах звукової організації мови, що саме надають йому сакральний зміст та відрізняють від повсякденної мови, лексичний зміст при цьому має другорядне значення. Загальним принципом апотропеїчного тексту виступає протиставлення «цього» та «того» світу. Тобто оберегом може слугувати те, що символізує світ людей на противагу потойбіччу, наприклад, церковні дзвони або предмети, що отримали сакральний статус завдяки приналежності до діяльності людини (коса, пічна лопата), а також голоси свійських тварин.

В магичних практиках голос завжди має свої маркеровані модифікації, текст вимовляється криком, пошепки або подумки, наприклад, при обході полів з метою захисту їх від заморозків та граду, використовується крик або голосний спів, аби голос мав вплив на більшу територію, щоб її наче окреслити, проте при зустрічі з відьмою, або людиною, здатною наврочити, треба було розмовляти пошепки або взагалі мовчати. Голос частіше всього виступає в якості допоміжного засобу апотропеїзації, а звуки та шуми, в основному, мають самостійне значення. «Наприклад, за допомогою гучних вигуків знахар «відгонить» хворобу «на болота, очерети», на кшталт того, як первісний мисливець із вогнем і зброєю в руках «лякає» хижака, демонструючи в такий спосіб силу магичного слова, що є звуковим еквівалентом цих самих вогню і зброї. В інших текстах, навпаки, використані звукові шаблони, покликані заспокоїти агресивну тварину (зокрема фіксація домінування глухих і шиплячих звуків у текстах від укусу змії). Аналогічні процеси проєктовані також на «невидимих» ворогів — духів хвороб, що зумовлює виникнення дуальної звукової архітекτονіки лікувального тексту, яка ґрунтується на протиставленні гучності і тиші.» [38, с. 33].

Інтонування магічних текстів також посідало важливе місце в ритуалі «Наприклад, високий і гучний звук асоціюється з міфологічним верхом, небом, сонцем, ранком, білим, жовтим, червоним кольорами, здоров'ям і молодістю. Натомість низький і глухий звук зіставляється з протилежними поняттями і сигналізує про втручання «чужого», «шкідливого», «темного», «хворого», що є показниками потойбічного світу.» [38, с. 33].

Ритуальний шум, такий як стрільба, стук в косу або затулку печі, крик або голосне співання пісень мало на меті охопити територію, де чутно звук і захистити її від природних сил та нечистої сили. Звуки дзвонів також вважались одними з найбільш дієвих оберегів. Сенс такої ритуальної апотропеїчної поведінки є заміна небезпеки сурогатом. Тобто імітація хаосу, шуму, безладу для демонстрації носію небезпеки, що його дії вже не можуть нашкодити. Також необхідність випередження небезпеки виникає при зустрічі з вампірами, вовками або нечистою силою, яка може нашкодити. Тоді треба крикнути або заговорити першим. Так само, крик може бути обумовлений зверненням до сил або представників «того» світу і необхідністю бути почутим

Шепіт та промовляння захисних текстів подумки як способи реалізації сакрального тексту мають не менш широку сферу застосування. Шепталися здебільшого апотропеїчні замовляння, які промовлялися знахарем та були спрямовані на конкретну людину, на відміну від засобів «колективного захисту», які частіше викрикувались. Шепіт, особливо в лікувальних текстах направлений на потойбічні сили, а тому тяжіє до монотонності у спілкуванні з ними. «Дотепер у всіх селах Лебединського району, які ми відвідали, є баби-шептухи. До них найчастіше звертаються по допомогу в таких випадках: переляк дитини, а інколи й дорослого, коли в корови раптом зменшилися надой молока, коли вважають, що дитину чи дорослого зурочили.» [19, с. 416]. Подумки могли вимовлятися такі примовки, як «нога за ногою, твоє лихо за тобою».

У лікувальній магії також присутній принцип асоціації: «За логікою міфу, посилення голосової модуляції має підтримати хворого, а також є ефективним способом «виштовхування» недуги за межі «олюдненого» простору.

Послаблення гучності асоціюється з тамуванням болю, у такий спосіб відбувається також голосова табуація — «пригнічення» або знищення імені хвороби, у якому домінують слабкі артикуляції.» [38, с. 33].

Пісні-обереги також виступають у структурі колискових пісень, календарних та сімейних обрядах. Апотропеїчна обрядова пісня має обмежену самостійність, адже виступає частиною структури певного обряду. Можна виділити два типи співвідношення текстів, виконуваних в рамках обряду, з їх невербальною частиною: ті, що існують поза обрядових дій і служать частково задля сакралізації обряду та його ілюстрації, та ті, що є рівноправною частиною обрядових дій. Частіше всього вони виконуються під час орання полів або під час трійцько-купальських обрядів. Серед сімейних обрядів лише весілля містить пісні з апотропеїчним змістом. Колискові пісні також можуть нести оберегову функцію, яка виступає на рівних із заспокійливою. «Прагматика усного слова, тобто його здатність впливати на психіку, залежить від специфіки обрядового тексту, механізмами творення якого є варіювання, ритмізація, комбінування і дублювання» [38, с. 33]

Найбільш поширеним способом сакрального маркування тексту є рима, але також важливим є принцип ритмічної організації тексту, він особливо виражений у прозових замовляннях. Принцип повтору тексту встановлену кількість разів (3 або 9) — універсальний прийом, що застосовується щодо всього тексту замовлянь чи примовок або щодо певного його елемента, що пронизує весь текст, посилюючи сакральність. Принцип перерахування також є способом звукової сакралізації тексту. Щоб відвернути певну небезпеку, не достатньо її просто назвати, необхідно перерахувати кожний її елемент або кожного, хто може бути її носієм. Принцип перевертання тексту використовувався доволі рідко, можливо через свою надмірну радикальність. Читання канонічних молитов, особливо «Отче наш», від кінця до початку використовувалось, наприклад, на Поліссі для запобігання граду та пожежі, але переважно приписувалось відьмам і чаклунам.

2.2 Ритуальне мовчання як різновид апотропеїчної поведінки

Як ми бачимо з ритуалів, що використовуються для захисту території чи колективного захисту, голос і звук може слугувати для окреслення певних кордонів у межах, де його чутно. Цю властивість можна використовувати в апотропеїчних ритуалах, проте бувають ситуації, коли способом відкреслення себе від небезпеки є мовчання, що не дозволяє нечистій силі перейти кордон між «тим» і «цим» світом.

Мовчання, як нульовий знак, можна вважати певним оберегом, відповіддю на небезпеку або способом ухиляння від контакту з нечистою силою. Оскільки в народних уявленнях голос так само є матеріальним, він руйнує невидимий кордон між людським і потойбічним світом, при цьому кордон може бути зруйнований тільки в тому випадку, якщо людина відгукнеться на провокуючий її «потойбічний» голос. Мовчання також слугує оберегом у ті моменти, коли існує небезпека, що можна накликати біду на свої статки. Його дотримуються, наприклад, при доїнні корови, посіві, посадці овочів, у день отелення худоби та ін. На Поліссі ритуальне мовчання також дотримується коли кидають стіг сіна або укладають зерно, мабуть, щоб його не погризли миші. Так само в лікувальній магії може використовуватися так звана «мовчазна» вода, тобто та, що взята з джерела і принесена додому за повного мовчання. При порушенні цієї умови вода втрачає свої лікувальні властивості. Мовчання використовувалося як оберіг при зустрічі з міфологічними персонажами і взагалі з потойбічним світом, наприклад, при зустрічі з русалкою треба було мовчати, бо помреш, також мовчати належало при зустрічі з вовком.

Мовчання особливо актуальне при контакті з потойбічними істотами. Серед таких істот можна виділити дві групи: злі та «страждаючі» духи. Перші намагаються спровокувати людину на відповідь, якщо людина відгукується, то опиняється у їхній владі, тому мовчання або читання молитви подумки — засіб захисту від них. «Страждаючі» істоти, як правило, мовчать, тому що не можуть самі почати бесіду, зазвичай це мертві родичі, яким щось потрібно, але вони не

можуть заговорити першими та звернутися до живих із проханням. Якщо живі спитають щось мертвого, той відповідь і перестане ходити. Певна молитва (слова з псалма 150 «Всяке дихання да хвалить Господа») служить як для розрізнення між двома групами духів, так і для позбавлення від злих духів. Якщо небіжчик приходить, треба сказати йому цю фразу, «чиста душа» відповідь «я і хвалю», після чого її можна запитати, що їй потрібно, а «нечиста душа» зникне.

Голос демона або упиря часто буває тим засобом, за допомогою якого він завдає шкоди людині, приводить до її загибелі. Також у вагітної жінки, яка почула голос душ нехрещених немовлят, може бути викидень, а маленькі діти при цьому починають хворіти. Для демонологічних персонажів, таких як лісовик, наслідування людського голосу, імітація знайомого голосу з метою збити людину з дороги є основною функцією. Можна перевірити, хто кричить — лісовик чи людина: якщо голос чується тричі, то кличе людина, якщо двічі — демон. В слов'янських уявленнях існує заборона відгукуватися на голос або обертатися в той бік, звідки він чутий, оскільки цим людина відкриває нечистій силі доступ до себе. Також з цієї причини не можна самому кричати в лісі або в полі, оскільки нечиста сила може відгукнутися.

Мовчання практикується у населення Карпат при виконанні деяких господарських, лікувальних та ритуальних дій. В деяких випадках потрібно було мовчати, а крім того, не відповідати на вітання та не обертатися. Коли несуть молоко до будинку, треба було іти мовчки, коли складають снопи на віз — інакше миші шкодитимуть урожаю, у різдвяний святвечір, коли йдуть з річки, умившись, щоби бути весь рік здоровими, коли повертаються від знахаря з заговореною водою, над якою було промовлено лікувальне заклинання — інакше буде «не платно», тобто не допоможе, також не можна ні розмовляти, ні вітатись, коли несуть уже використану заговорену воду виливати під дерево або в річку, коли йдуть на полювання, коли заходять у будинок, де лежить небіжчик, слід мовчки, «як туман» (німа або не розуміюча етикету людина), увійти, підійти до покійника, стати на коліна і помолитися, якщо так не зробити, у будинку може статися ще одна смерть.

При цьому потенційний співрозмовник, на вітання якого під час зустрічі не можна відповісти, зовсім не обов'язково сам є чаклуном, який може скористатися порушенням мовчання, щоб забрати магічну силу у людини. Співрозмовник може бути звичайною людиною, але порушення мовчання відкриває можливість впливу персоніфікованої або неперсоніфікованої злої сили, що підслуховує. В результаті те, що людина збиралася зробити, інколи використовуючи магічну силу (привезти додому снопи, вилікувати хворого та ін.), могло не вдатися. Відомо, що принести невдачу, тобто наврочити, може недоброзичлива чи задрісна людина, а також чаклун чи відьма, але, крім цього, є випадки, коли плани людини можуть зруйнувати якісь потойбічні сили. Наприклад, не можна говорити «я приїжджаю о пів на п'яту», можна тільки «за розкладом мій автобус повинен приїхати о пів на п'яту», тому що якщо озвучити свої плани, вони стають більш вразливими, як би відкриваються для можливого пристріту. Оскільки так говорити не можна взагалі, навіть звертаючись до родичів та друзів, цей тип пристріту швидше за все накладається не людиною.

Під час похорону, коли небіжчика везуть на цвинтар, треба мовчати, оскільки в цей момент «дорога відкрита на той світ» і не існує звичайного кордону між «тим» і «цим» світом, а отже, необхідно від нього відокремитися, відгородитися мовчанням. Сюди ж належить заборона плакати, голосити за померлим — часто небіжчика можна було оплакувати тільки до моменту поховання, після повернення з цвинтаря голосити вже було не можна.

У слов'янській традиційній культурі голос мислиться як досить автономна частина людської істоти. Він існує як матеріальна субстанція, яка може відокремлюватися від свого носія, передаватися іншому, відніматися та ін., що добре видно на прикладі дій, що здійснюються з голосом. Насамперед, голос можна мати або не мати. Як і річ, голос можна давати, брати, відбирати або втрачати. Показовими є селянські уявлення початку ХХ ст. про телефонний зв'язок як про будову, в якому голос того, хто говорить, як предмет, переноситься в потрібне місце нечистою силою: Тут актуалізується уявлення про те, що голос, як і деякі інші частини людського тіла, може відокремлюватись від свого

господаря. Подібно до нігтів, волосся, молока, зубів, голос є частиною цілого, яка може заміщати саму людину. Тому він є вразливим для небезпеки, оскільки дії (як позитивні, так і негативні), що здійснюються над частиною переносяться на ціле за принципом контагіозної магії.

Висновки до розділу: У формуванні звукового простору беруть участь звуки та голоси природи (такі, як перший грім або кукування зозулі); звуки та голоси, що мають надприродне походження, а також «культурні» звуки, наприклад, дзвін. Звук у магічно-сакральних текстах може відігравати роль засобу апотропеїчного захисту, що спрямований на відганяння злих сил та захист території або людини. Звукові модуляції такі як крик, шепіт, спів, а також інтонація, гучність та ритмічність використовуються для створення сакрального простору і захисту від небезпеки. Мовчання виступає як нульовий знак в системі звуку, що також може забезпечувати захист від потойбічних сил. Важливість мовчання підкреслюється в ситуаціях, коли звук може порушити межу між «тим» і «цим» світом.

РОЗДІЛ 3. МІФОЛОГІЧНІ УЯВЛЕННЯ УКРАЇНЦІВ ЩОДО ЗВУКОВОГО ПРОСТОРУ

3.1 Ономатопея. Звуки тварин в системі народних уявлень.

Акустичні прояви тварин часто є характеристикою психічних властивостей, якими народне сприйняття наділяє тих чи інших тварин. Голоси одних тварин одержують позитивну інтерпретацію, а голоси інших — негативну. Наприклад, щебет ластівки сприймається як прояв веселощів чи безтурботності, крик пугача розцінюється як злісний, ворожий, лякаючий, мекання барана як вияв його тупості, у крикливості горіхвостки бачать її хвалькість, а в криках чибіса — неспокій і цікавість.

Голоси тварин можуть осмислюватися як тексти, які вони вимовляють. Так, клекот лелеки або спів жайворонка високо в небі сприймаються іноді як молитва, а різноманітні за характером звучання крики сойки — як мова на якихось незнайомих мовах. Крики птахів сприймаються як сигнали до початку різних дій, часто до початку тих чи інших польових робіт. Так, перший крик удуда навесні означає, що настав час сіяти боби, зі співом жайворонка, що прилетів, починають оранку, крик перепілки сповіщає про початок жнив. Часто звуки, що продукуються тваринами, служать провісниками різних подій: стрекотіння сороки — до звісток, крик удуда — до дощу, шерех миші під ліжком — до смерті. Голоси тварин використовують у ворожіннях. Наприклад, по гавкоту собаки дівчата ворожать, звідки їм чекати нареченого. По кукуванню зозулі визначають, скільки років судилося прожити. У ряді випадків звуки та голоси тварин наділяються і магичною силою. За повір'ям, коник, який стрекоче в кутах будинку, виживає звідти його мешканців. Сойка своїм криком вигукує, виманює душу з тяжко хворої людини. Кулик, блукаючи берегами річок, скликає потопельників.

Голоси тварин метафорично співвідносяться з різними людськими звуками: співом, сміхом, плачем, свистом, вереском, хрипом, бурчанням, говорінням тощо. Голоси деяких птахів характеризуються як спів, через що ціла група птахів зветься співочими. Звуки сови пророкують народження дитини. Пугач регоче не на добро. Восени, після дозрівання ячменю, зозуля перестає кукувати і лише сміється. До пори сіножаті зозуля хрипне. Якщо пугач кугіче (плаче, як маленька дитина) біля хати, значить, у ній є вагітна жінка. Як плач передано голос куліка в загадці про нього: «У болоті плаче, а з болота не вийде». Якщо вовк свистить під вікнами, приклавши палець до губ, це вовк-перевертень.

Наскільки важливу роль акустична характеристика відіграє у міфологічній символіці тварини, можна показати на прикладі змії. Крім шипіння, народні уявлення приписують змії здатність співати і свистіти. Ці уявлення ведуть далі до міфічного змія та антропоморфних міфологічних персонажів: билинного Солов'я-розбійника, Змія Тугаріна та нечистої сили, особливо дідька, які також наділені цією характерною акустичною ознакою здатністю свистіти. Вважається, що свистом можна і заманити змій.

Деякі тварини не видають жодних звуків, помітних для людського вуха, наприклад жуки, метелики, блохи, таргани, кріт, рак, ящірка, равлик, павук та ін. Але лише одна група тварин, риби, відсутність звукової характеристики яких марковано особливо: воно набуває мовного виразу і знаходить свій відбиток у народних звичаях. Відсутність голосу у риб сприймається як значуща ознака — німота (нім як риба). Уявлення про німоту риб визначає деякі заборони, що існують у народній традиції. Так, дітям, поки вони не навчаться говорити, не дають їсти рибу, інакше вони довго будуть німими, як риба. Можливо, ця властивість риби як її міфологічна ознака відіграє певну роль і в уявленнях про риб як душі: беззвучність, німота — ознака, співвіднесена зі світом мертвих, що зближує рибу і душу людини, що відійшла в інший світ, або дитини, що ще не з'явилась цей світ. З уявленням про душі ненароджених дітей у вигляді риб пов'язане, наприклад, тлумачення сну про рибу: жінці такий сон обіцяє вагітність. Аналогічне уявлення відображено також у казці про те, як бездітна

цариця, з'ївши рибку, народжує дитину. Побачити уві сні рибу в каламутній воді віщує смерть. Не випадково і в обрядовій традиції риба використовується як поминальна страва. У меншій мірі значущість відсутності звукової характеристики відзначено також у раку. У фольклорі та народних повір'ях вона не знаходить відображення, але проявляється у мові, а саме, у виразі «коли рак (на горі) свисне» як фігурі неможливого.

Голоси тварин, птахів, комах, будучи відтвореними людиною, набувають статусу виділеного елемента культури, який є складовою різних обрядових текстів. Уподібнення людського голосу звукам, що видаються птахами, тваринами, комахами, досить часто використовується в обрядах календарного циклу, рідше в сімейних або в оказіональних. На всій слов'янській території широко відомий подібний прийом імітативної магії, яка має на меті викликати успішне розведення свійських тварин, птахів, бджіл, а разом з ним благополуччя родини. Поряд з продукуючими обрядами, звуконаслідувальний елемент присутній у лікувальній магії, у ритуалах, спрямованих на ліквідацію завданої школи, збільшення родючості, в апотропеїчних обрядах та деяких інших. Наприклад, у лікувальній практиці звуконаслідування використовувалось задля перенесення хвороби на іншу людину чи тварину. Хворий міг наслідувати звуки свійських тварин, найчастіше півня, щоб хвороба передалась йому.

3.2 Звуковий портрет нечистої сили.

Враховуючи характеристики зовнішнього вигляду, показниками демонічної сутності часто виступають ознаки тілесних аномалій (кульгавість, сліпота, одноокість, горбатість, ненормальна кількість пальців тощо), незвичний зріст (надмірно високі або низькорослі істоти), особливості волосяного покриву (косматість, відсутність брів, брови, що зрослися, тощо), незвичний одяг, зооморфні ознаки (хвіст, роги, звірячі або пташині лапи). За деякими прикметами відзначався також зв'язок персонажів нечистої сили із потойбічним світом: блідість, кістлявість, прозорість, заплющені очі, незрячість, мовчазність,

нерухомість, або такі властивості, як мокрий одяг, відсутність тіні, специфічний запах та низка інших.

У подібних характеристиках ознака відхилення від норми проявляється у категоріях негативних властивостей, а й у формах позитивно оцінюваних рис (опис зовнішнього вигляду русалок, полудниць, відьом). У такий же спосіб сфері «нелюдського» приписувалися такі властивості, як нелюдимість, похмурість, млявість, неквапливість, уразливість, мстивість, злісність, а також високий ступінь рухливості, вправності, удачливості, володіння ремеслом, мистецтвом співу, танців, гри на музичних інструментах.

Таким чином, у наборі ознак, що характеризують людину, основним є поняття норми, властивої для зовнішнього вигляду та поведінки носіїв «своєї» культури, а відмінні особливості, що характеризують сферу «чужого», визначаються як порушення норми: надмірно красиві чи некрасиві істоти, з тілесними чи психічними відхиленнями, у незвичайному вбранні, що говорять іншою говіркою, ведуть себе за прийнятими у цьому соціумі правилами, особливо удачливі, спритні, наділені здібностями чи — навпаки, знедолені, неквапливі.

Дуже показовими у наборі ознак міфологічних персонажів є акустичні стереотипи їхньої поведінки. Згідно з народними повір'ями, контакти людей з нечистою силою найчастіше відбувалися ночами, у сутінках, у напівтемряві, коли риси зовнішнього вигляду були незрозумілі, розпливчасті. У такій ситуації особливого значення набували саме слухові враження, на основі яких можна було виявити саму присутність духів і спробувати їх ідентифікувати.

Не всі персонажі народної демонології характеризуються особливими, властивими їм знаками акустичної поведінки. Наприклад, несуттєвими виявляються ці ознаки в характеристиках напівдемонічних істот: відьом, чаклунів, знахарів. Відсутністю яскраво виражених звукових прикмет поведінки відрізняються деякі духи, особливістю яких вважається, за народними повір'ями, їхня безгласність, мовчазність, безшумна поява (нічниця, привиди, мара та ін).

Однак, у слов'янській демонологічній системі є такі персонажі, які не можуть бути описані поза категоріями звукового коду. Їхні акустичні

характеристики настільки стійкі, що в ряді випадків можна говорити про своєрідний звуковий портрет демона. Основний набір стереотипів звукової поведінки міфологічних персонажів включає три групи акустичних характеристик:

- 1) звукову поведінку в просторі будинку (і всередині різних будов);
- 2) звукова поведінка у локусах відкритого природного простору;
- 3) мовленнєва поведінка нечистої сили.

У просторі людського житла духи, що мешкають у будинку або вторгаються ззовні, дають про себе знати приглушеними нічними звуками, шарудінням, скрипом, тріском, стукотом. У східнослов'янській демонології майже всі види нічних шумів у будинку зазвичай приписуються домовому. На Поліссі кажуть: «домовика не видиш, а чуєш», «ніхто його не бачив, полягаємо спати і чути по стелі ході: тух, тух, тух!».

Звукові сигнали, надіслані домовиком, сприймалися як його невдоволення поведінкою людей або як застереження, передвістя біди. Поліщуки говорили: «Якщо гукає чи стукає вночі, це ознака погана. Кажуть у нас, що це домовик гукає, остерігає, погане провіщає», «Як тріск у кутку, — домовий невидимий біду пророкує стукотом». В інших ситуаціях вважали, що незрозумілі нічні звуки були свідченням того, що домовик таким чином висловлював бажання вступити в контакт із мешканцями хати і що у відповідь на це слід запитати: «до добра чи до лиха».

Залишаючись невидимими, домашні духи дають знати людині про свою присутність. Таким чином вони намагаються застерегти, передбачити майбутнє, нагадати про норми правильної поведінки, про виконання відповідних звичаїв, карають, лякають, висловлюють своє невдоволення (наприклад, тим фактом, що в будинку ночує хтось чужий, який не належить. цій сім'ї).

Широке поширення у східнослов'янських повір'ях має мотив про те, що домовик звуками лякає гостя, чужинця, який заночував у будинку, або намагається його вигнати.

Разом з тим, можливі зіткнення з «чужим», який проник у житло, духом. В одному з поліських свідчень повідомляється, як при руйнуванні церков у перші роки радянської влади активісти спалювали ікони, а віруючі намагалися їх урятувати. Одна жінка, приховавши церковну ікону, принесла її до своєї оселі: «Приходить ніч. Як почало свистати по хаті, лопатити. Перелякалися всі та нічого не бачать». Особливий інтерес представляє той факт, що присутність у домі чужої ікони (лика святого) сприймається в тих же категоріях, що і вторгнення в житловий простір «нечистих» духів — принаймні акустичний знак такої присутності ідентичний.

Подібними стереотипами акустичної поведінки характеризуються душі померлих родичів, які приходять у будинок ночами. Повертатися до свого дому померлих змушують закони сакрального часу, за якими їм наказано вторгтися у світ живих на третій, дев'ятий, сороковий день після смерті, у річні поминки, у певні календарні свята. Однак і вони часто дають про себе знати у разі порушення людьми норм ритуальної поведінки (наприклад, коли для небіжчиків не залишили поминальної їжі, порушили якісь заборони, зайняли відведені для них місця тощо). Після смерті господаря в будинку часто чуються кроки на горищі, скрип половиць, стук в стелю.

Типовими для багатьох слов'янських традицій можна вважати такі уявлення, в яких звукові сигнали є свідченням того, що душі померлих приходять у будинок у пошуках залишеної для них поминальної їжі: чути звуки горщиків, що переставляються, дзвін посуду, скрегіт ножів і ложок, іноді можна розрізнити нібито і вироки парфумів, коментують смак їжі

Деяким персонажам приписувалося відтворення звуків виконуваної роботи: домовики, чорти, померлі, хлівники, стодольники нібито молотять ночами в сараї, шарудять віником, що мете, пересипають зерно, б'ють молотом по ковадлі, товчуть зерно в ступі'

Якщо в просторі житла духи зазвичай дають про себе знати звуками, заснованими на різних шумових сигналах, то перебуваючи за межами будинку, вони часто відгукуються, подаючи голос: кричать, виють, стогнуть, плачуть,

гукують, звать, охають. У Поліссі мотив окликання людини ночами пов'язане переважно з образами «ходячого» небіжчика, чорта, домовика (останній осмислюється в цій зоні як шкідливий дух, що приходить ззовні): «Серед ночі гукати домовик, начебто є такий. (Оповідачка чула голос під вікнами): «Наташо! Во-о-о, Наташо!» — то ночний дух.). В іншій розповіді, щоб позбутися нічних «окликань», мати і дочка дістають у знахарки мак-ведун і посипають їм навколо хати.

Голоси померлих неприродною смертю могли чути на місці їхньої загибелі чи поховання. За поліськими віруваннями, душа загиблої людини стогне, плаче, подає голос на могилі або поблизу хреста, поставленого на місці загибелі.

У південних слов'ян збереглося повір'я, що голос убитої чи випадково загиблої людини буде чути на місці його загибелі доти, доки не «вивітриться кров» з місця трагедії. Розглянуті вище стереотипи звукової поведінки домашніх духів і персонажів, що проникають у людське житло, мають низку відмінностей від акустичної характеристики нечистої сили, середовищем проживання якої вважаються природні локуси. Це вже не приглушені шарудіння, кроки, стукіт, тріск, скрип, помітні в нічній тиші в просторі будинку, а все різноманіття звуків природи. Наприклад, лісовик, за народними уявленнями, здатний відгукуватися гучним криком у вигляді луни, наслідувати голоси тварин і птахів, виробляти звуки лісового шуму, гулу, тріску дерев, що ламаються в бурю, завивання вітру і т. п. Також бісу приписується манера дуже галасливої поведінки: він оглушує людину диким ревом, його свист і вухання чути на багато верст, він жене звірів голосними окриками «го-го-го!», регоче на весь ліс, плескає в долоні

Найбільш типовим акустичним знаком лісового духу східнослов'янських повір'їв вважається гучний регіт, який чується з лісових чагарників або яким він лякає під час зустрічі з людиною. Звукові сигнали, що відрізняють біса від домовика, не тільки більш інтенсивні за силою звуку, але й набагато різноманітніші за формою. Лісовик нібито міг наслідувати голоси будь-яких тварин: від ведмежого реву до комариного писку.

Функції акустичних знаків лісовика — це і нагадування людині, що він є «господарем» місцевості, і вираження невдоволення її поведінкою в лісі, і прагнення злякати, пожартувати, зігнати зі свого шляху. Заманюючи подорожніх на бездоріжжя, лісовик змінює свою звукову поведінку: він відгукується муканням корови, яку людина розшукує; перегукується голосами знайомих для людей, що заблукали; наслідує гудки машини, дитячого плачу, жіночих зітханням та ін.

Подібні звукові характеристики відрізняють і поведінку водяного. Згідно з загальнослов'янськими уявленнями, його можна впізнати в нічній тиші по гучній поведінці біля води: гучному крику, сміху, вуханню, вереску, вою, стогін, свисту, іржанню, кряканню, плесканню в долоні, шльопанню по воді. Типовими акустичними ознаками водяного духу вважається також те, що він гукає, закликає, заманює у воду свою чергову жертву. Відповідно до поліських свідчень, «топленик гукає на озері, поки візьме, хто йому потрібний. Кричатимете ввечері ци вночі: „Ого-го-о! Іван!“ гукало у нас на озері».

Також поширений звуковий портрет, що характеризує образ русалки. Її можна було зустріти як вночі, так і в денний час у житньому полі, у лісі, біля води. Незрима присутність русалок часто визначалося за їхньою звуковою поведінкою. У Поліссі воно описувалося наступними виразами: «русалки гудуть», «пищать», «кричать», «регочуть», «у долоні хлюпають», «гикають», «їхкають», свистять, як іволга. Подібно до того, як змінювалась поведінка русалок, так само могла відрізнитися і їх акустична поведінка. Залякуючи людину, вони ревли коров'ячим голосом, іржали по-кінському, кричали по-пташиному, «гикали», гойдаючись на березах, а заманюючи перехожого в ліс або у воду, вони сміялися, співали, манили чарівним голосом.

В українсько-білоруській традиції відомі особливі «русалочі» пісні, які вони нібито люблять співати. Маються на увазі приспівки, що містять формули ритуальних заборон, що дотримуються людьми на Русальному тижні.

Співи та музика в народних повір'ях осмислюються як один із стійких акустичних стереотипів, що характеризують поведінку нечистої сили. Це

означає, що до набору неординарних дивних, таємничих, тривожних, лякаючих звуків (різкі крики, гучний голос, оглушливий свист, регіт, виття, шум, вереск тощо) носії традиційної культури зараховують і музичні звуки, що зачаровують.

Показовими у зв'язку з цим є широко відомі у всіх слов'ян заборони співати, свистіти, кричати, аукатися, а також відповідати на чужий голос. Вважається, що на звуки музики та співу приходять чорти, лісовики, вампіри, гноми, самодиви та ін.. Про гудіння мошкари, що чується у вечірньому повітрі, на Закарпатті говорили, що це «співають душечки».

Ще більш виразним засобом акустичної характеристики нечистої сили, крім зазначених вище звукових стереотипів, є мовна поведінка. Її основні прикмети та властивості: незвичність, незрозумілість, загадковість, спотворення звичних форм, подвоєння реплік, луна, інші відхилення від норми — недорікуватість, химерна мова, невиразне бурмотіння або, навпаки, швидка складна мова, говоріння в риму т. п

Незвичайність мовної та звукової поведінки міфологічних персонажів проявляється насамперед у різного роду криках, покличах, гуканнях, вигуках, протяжних звукових сигналах, нечленороздільному бурмотанні. Згідно з поліськими даними, русалки, з'являючись на Трійцю, видають або звучні однотипно повторювані вигуки («Оге-оге-оге!» «Гу-та-та!», «Шу-гі, шу-гі!»), або приглушене невиразне бурчання («Гм-гм-гм», «Нім-нім-нім»). Аналогічні крики приписуються лісовим, польовим, водяним, духам, неприкаяним блукаючим душам померлих, безіменним міфічним істотам.

Принцип повторення однотипних звуків часто поєднувався із прийомами зарифмованості акустичної формули: «мяу-вяу, мяу-вяу!», «стрико-лико!» або «там-пара, тум-пара!». За допомогою подібних вироків безглуздох демонічні істоти намагаються залякати людину або збити її з пантелику. Наприклад, у поліській билиці розповідається, як чорт намагається збити людину, яка вимовляє молитву: «То не так! То не так! Луки-перелуки, луки-перелуки!»

Повторення як найбільш універсальний прийом, що характеризує мовленнєву та звукову поведінку «чужого», проявляється в різних мовних

ситуаціях. Показовою є манера лісовика повторювати слова співрозмовника, уподібнюючись луні: він любить морочити зустрічного, показуючись у вигляді його знайомого; на запитання мандрівника: «Куди пішов, Демиде Олексійовичу?», лісовик підсміюється: «Куди Демид пішов? Куди Олексійович пішов?».

За допомогою повтору легко моделюються ритмічно організовані формули, включені допримовок, які приписуються персонажам нечистої сили. Про чортів, що підштовхують людей до самогубства, на Поліссі розповідали, що якщо людина накладає на себе руки вночі, то вони нібито радіють і, танцюючи, приспівують: «Наш ношник, наш ношник!»; якщо ж хтось «вдавиться» вдень, то чорти співають: «Наш денщик, наш денщик!».

Персонажам нечистої сили в народних віруваннях приписували рису говорити зарифмованою мовою, що теж є свідченням надприродних здібностей духів. Наприклад, в українсько-білоруських билицях русалка любить наспівувати чи вимовляти загадкові репліки та куплети. Гойдаючись на березі, вона співає: «Ута-та-та, на Петра матка сиру спекла» або: «Мені мати вродила, нехрещене поклала». При зустрічі з людьми у полі русалка лякає їх незрозумілими вигуками: «Ух, ух! Солом'яний дух, дух! або «Хрін та полин, плюнь та покинь!».

Висновки до розділу: Звуконаслідування — магічний прийом, який відіграє важливу роль в обрядах. Цей елемент супроводжує ритуальні дії, які мають на меті викликати родючість. Наслідування голосів свійських тварин, птахів, бджіл у народній традиції наділяється магічною силою відтворювати те, що уособлюють ці звуки, голоси. Звукові імітації включаються до магічних дій, що виконують апотропейні функції. Вони мають здатність захистити худобу від різного роду напастей (хвороб, шкідливих дій відьом, від зозулі, якій також у народних віруваннях приписуються шкідливі властивості), знаходити втрачену в лісі худобу, запобігати перетворенню покійника на вампіра. У лікувальній магії наслідувальне звукопродукування служить рятуванню від хвороб.

Звукові форми поведінки нечистої сили створюють умови для ідентифікації міфічних істот, зовнішній вигляд яких принципово невидимий або погано помітний у темряві. Необхідність розгадати ім'я та сутність конкретного персонажа пов'язана не лише з потребою коригування поведінки людини при зустрічі з потойбічними силами (насамперед на користь її самозахисту), а й із прагненням розгадати загадкове явище, яке лякає саме своєю незрозумілістю. Звукові стереотипи поведінки міфологічних персонажів відображають культурні уявлення про зв'язок між звуком і надприродними явищами. Наприклад, шипіння, свист або крики асоціюються з демонами, відьмами та іншими злими духами. Ці звуки використовуються у фольклорі як індикатори присутності нечистої сили і засоби попередження про небезпеку.

ВИСНОВКИ

Робота, присвячена дослідженню семіотики звуку в магічно-сакральних текстах і оказіональних обрядах української культури, дозволила виявити низку важливих аспектів, що характеризують значення і функції звуку в традиційній народній культурі. Проведене дослідження дає змогу сформулювати такі висновки:

Звук у традиційній народній культурі відіграє ключову роль у формуванні культурної ідентичності та збереженні культурної спадщини. Він є невід'ємним складником ритуалів і обрядів, забезпечуючи комунікацію між учасниками та створюючи сакральний простір. Звукові модуляції, такі як зміна інтонації, гучності, ритмічності, використання крику, шепоту та мовчання, виконують функції захисту, очищення та сакралізації.

Предметом роботи став звук, семантика якого зумовлена не словом, ним озвучуваним, а скоріше тим, яке місце займає цей звук у структурі ритуалу або календарного періоду і які функції під час ритуалу йому доводиться вирішувати. Інакше кажучи, звична тріада «сєнс – слово – звук», де зміст пов'язаний зі звуком за допомогою слова, поступилась місцем зв'язці «сєнс – звук».

Звук у магічно-сакральних текстах виконує різноманітні семіотичні функції. Він може поставати засобом передачі інформації, магічного впливу, а також символічного значення. Звукові елементи, такі як крик, шепіт, спів, ритуальний шум, використовуються для створення сакрального простору і захисту від небезпеки.

Ритуальне мовчання слугує важливим засобом апотропеїчного захисту, зберігаючи межу між «цим» і «тим» світом.

Звукові практики у магічно-сакральних текстах і оказіональних обрядах тісно пов'язані з ритуальними діями та їх ефективністю. Звукові символи, такі як дзвони, крики, шепоти та інші, використовуються для відлякування злих духів, очищення простору та захисту учасників ритуалу. Мовчання як нульовий знак слугує засобом уникнення контакту з нечистою силою та забезпечення магічної ефективності ритуалу.

Міфологічні уявлення українців щодо звукового простору відображають глибокі культурні та символічні зв'язки між звуком і навколишнім світом. Звуки тварин, такі як щебет ластівки або крик пугача, мають специфічне символічне значення і використовуються у магічних практиках. Звукова характеристика, таким чином, виявляється важливим фактором у розкритті міфологічної символіки тваринного персонажа. Істотну роль у ній може грати не тільки характер звучання, який отримує ту чи іншу інтерпретацію («свист» змії, «плач» пугача), а й відсутність будь-яких звукових проявів, що також може наповнюватися значним змістом («німота» риб).

Звуковий портрет нечистої сили, представлений через акустичні стереотипи поведінки міфологічних персонажів, забезпечує розпізнавання та попередження про небезпеку.

Загалом, дослідження семіотики звуку у традиційній культурі показало, що звук є важливим елементом культурної системи, який відіграє багатофункціональну роль у ритуалах і обрядах. Він не лише сприяє комунікації та передачі інформації, але й має глибоке символічне значення, яке відображає культурні і міфологічні уявлення народу. Звукові практики забезпечують збереження і передачу культурної спадщини, сприяючи формуванню та підтриманню культурної ідентичності українців.

Семіотика звуку в традиційній народній культурі є динамічною та мінливою. Значення та функції звуків можуть трансформуватися з плином часу під впливом соціокультурних та історичних змін. Деякі звуки можуть набувати нових смислів або втрачати своє первинне значення в процесі культурної еволюції.

Наприклад, з модернізацією та урбанізацією сучасного світу на задній план можуть відходити міфологічні вірування щодо «нечистої сили», зокрема домовиків, русалок, лісовиків та ін. Можуть виникати нові вірування, пов'язані зі звуком цифрового і автоматизованого світу. Саме тому ця тема передбачає широке поле подальших досліджень.

Вивчення звукової картини світу в традиційній народній культурі дозволяє глибше зрозуміти світогляд та цінності наших предків, а також зберегти культурну спадщину для майбутніх поколінь.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондаренко В. Мовні засоби ритмізації українських народних лікувальних замовлянь. *Українське мовознавство*. Київ. 2011. № 42. С. 3-13.
2. Бріцина О. *Українська народна соціально-побутова казка (специфіка та функціонування)*. Київ: Наукова думка, 1989. 152 с.
3. Габович В. Кузнецов В. Зовнішня та внутрішні семіотики систем наукового знання. *Семіотичний аналіз явищ культури: Монографія*. Київ: 2021. С. 12-63.
4. Гатальська С. *Філософія культури: Підручник*. Київ: Либідь, 2005. 328 с.
5. Грица С. *Фольклор у просторі та часі: Вибрані статті*. Тернопіль: Астон, 2000. 228 с.
6. Гунчик І. Народні молитви та замовляння у фольклористичних дослідженнях О.О.Потебні. *Фольклористичні зошити. Збірник наукових статей*. Луцьк: ПВНЦ НАНУ, 1996. № 1. С. 20-24.
7. Гунчик І. Оказіонально-обрядовий фольклор у дослідженнях українських вчених. *Народна творчість та етнографія*. Київ: 2002. № 5-6. С. 31-43.
8. Гунчик І. *Український магічно-сакральний фольклор: структура тексту та особливості функціонування*. Львів: Львівський національний університет ім. Івана Франка. 2011. 232 с.
9. Давидюк В. *Первісна міфологія українського фольклору*. Луцьк: Вежа, 1997. 296 с.
10. Ділі Дж. *Основи семіотики*. Переклад: Львів: Арсенал, 2000. 232 с.
11. Іваннікова Л. Семантика звуку в українській традиційній культурі. *Народна творчість та етнологія*. 2020. № 3. С. 15-25.
12. Івановська О. *Український фольклор: семантика і прагматика традиційних смислів*. Київ: ВПК "Експрес-Поліграф". 2012. 336 с.

13. Кагаров Є. *Форми та елементи народної обрядовості. Первісне громадянство та його пережитки на Україні*. Київ: Науковий щорічник. Всеукраїнська академія наук. Науково-досліднича кафедра історії України. 1928. 183 с.
14. Карась А. *Реальність і філософія: спроба семіотичного підходу*. Львів: Філософія науки: зб. наук. статей Львівсько-Варшавського семінару "Філософія науки". 14-21 листопада 2004 р. 2006. С. 98-113.
15. Карась А. Семіотична перспектива інтерпретації реальності як дійсності. *Філософська думка*. Київ. № 5. 2008. С.16-29.
16. Кісь Р. *Мова, думка і культурна реальність (від Олександра Потебні до теорії культурного релятивізму)*. Львів: Літопис, 2002. 303 с.
17. Клименко І. Дискосфера української традиційної культури: проблеми і перспективи дослідження. *Матеріали до української етнології*. 2019. Вип. 18. С. 97-105.
18. Коваль Г. Календарно-обрядовий фольклор українців: структурно-семантичний аспект. *Наукові записки. Серія «Філологічна»*. Острог. 2010. № 16. С. 58-65.
19. Коваль-Фучило І. Жанрове розмаїття фольклору на Сумщині: сучасне побутування. *Народознавчі зошити*. 2011. № 3. С. 413-418
20. Колесник О. Звук як феномен культури: до проблеми методології дослідження. *Культура і сучасність*. 2019. № 1. С. 24-29.
21. Колесса Ф. *Речитативні форми в українській народній поезії*. Первісне громадянство та його пережитки на Україні. Київ. 1927. Вип. 1-3.
22. Коновал В. Знак і символ у семіотиці С. Лангер. Львів: *Вісник Львівського університету. Філософські науки*. 2013. № 16. С. 106-113.
23. Коновал В. Поняття семіотичних конструктів. *Схід*. 2015. № 6. С. 25-30.

24. Коробка Н. Етнокультурний компонент у фольклорі Середньої Наддніпрянщини. *Література. Фольклор. Проблеми поетики*. 2006. Вип. 25. С. 182-190.
25. Красиков М. *Традиційна народна медицина українців*. Харків: Видавець Олександр Савчук, 2021. 528 с.
26. Курочкін О. *Календарні звичаї та обряди українців. Осінній цикл*. Київ: Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, 2019. 240 с.
27. Кушлик Л. *Пісенне виконавство в народній культурі українців: етномузикознавчий аспект*. Тернопіль: Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Мистецтвознавство. 2018. № 1. С. 83-90.
28. Маєвський О. Вірогідніший спосіб депроблематизації питань про логіко-онтологічний базис фрагментарного знання. Київ: *Практична філософія*. 2005. № 2. С. 220–226.
29. Маєвський О. Дві непереконливих відповіді на питання про логіко-онтологічний базис фрагментарного знання. Київ: *Практична філософія*. 2004. № 4. С. 206–212.
30. Омелянчик В. Логічний аналіз семіотичних структур культури (Греймас, Ліотар, Джеймсон) *Семіотичний аналіз явищ культури: Монографія*. Київ. 2021. С. 83-140.
31. Павлюк Л. *Знак, символ, міф у масовій комунікації*. Львів: ПАІС, 2006. 120 с.
32. Пастух Н. *Символіка тварин в українському фольклорі: зооморфний код казки*. Київ: Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. 2020. № 1. С. 111-118.
33. Петров В. *Найстаріші типи усної словесності*. Мюнхен: Енциклопедія Українознавства. Загальна частина. 1949. С. 253-263.

34. Петров В. *Нова генетична теорія заговорів*. Київ: Записки історико-філологічного відділу ВУАН. 1923. Кн. 3-4. С. 230-236.
35. Писаренко Ю. Семіотика архаїчної соціальності. *Семіотичний аналіз явищ культури: Монографія*. Київ. 2021. С. 276-303.
36. Собуцький М. А. *Знаки у культурі*. Київ: Культурологія: Могілянська школа: колективна монографія. Нац. університетт «Києво-Могілянська академія». Каф. культурології. 2018. С. 261-290.
37. Темченко А. Ритм у лікувальних обрядових текстах: міфологія дискурсу і семантика образної системи. Черкаси: *Вісник Черкаського університету. Серія «Історичні науки»*. 2015. № 29 [362]. С. 61-71.
38. Темченко А. Семантико-модулятивні конструкції голосних у лікувально-обрядових текстах українців. *Народна творчість та етнологія*. No 1. 2021. С. 31-45.
39. Юдкін-Ріпун І. *Феноменологія культури як методологія інтерпретації*. Київ: Інститут культурології НАМ України, 2020. 352 с.
40. Ядацький Я. *Метафізика і семіотика. Прототеоретичні дослідження*. Кам'янець-Подільський: Видавництво Львівського філософського товариства ім. Казимира Твардовського, 2019.
41. Chandler D. *Semiotics: the basics*. 2nd ed. New York: Routledge, 2007. 307 p.
42. Eco U. *Semiotics and the philosophy of language*. Bloomington: Indiana university press, 1986. 242 p.
43. Hodge R. *Social semiotics*. R. Hodge, G. Kress. Cambridge: Polity Press, 1988. 287 p.
44. Tarasti E. *Existential Semiotics*. Bloomington: Indiana university press, 2000. 218 p.